

2. A kiút: Lucifer

[...] A Tragédia legpozitívabb alakja talán Lucifer. Már a neve és lényege megragadja az emberi gondolatot. Lucifer: a tagadás ősi szelleme. A tagadás szelleme mint olyan maga a negativitás, s mégis hogy lehet a megtestesült negativitás pozitívabb, mint Ádám, a lelkes, a küzdő, a hittel teli? Úgy, hogy ez a negatívum nem egyszerű negatívum, nem egyszerű tagadás. A luciferi tagadás ennél sokkal több. Nomen est omen: Lucifer – fényt hozó. Lucifer nem más, mint a keresztényivé fejeelt Prométheusz. Isten, aki tüzet lop az embernek, s ezért büntetése könyörtelen. Angyal, aki fényt, tudást visz az embernek, s akit kitaszítanak a mennyországból. Az igazán lényegtelen, hogy a keresztény vallás előbb bünteti, mintsem a bűnt elkövette volna. (A predesztináció visszavetítése érthető.) Aki az embernek tudást visz, annak gonosznak kell lennie – legalábbis a hit szerint. Aki pedig gonosz, azt az Isten már előre kiűzte a paradicsomból, hisz ő a mindentudó.

Hogy a vallás elítéli azt, aki az embernek tudást ad, a történelem ezerszeresen bebizonyította. A Giordano Brunók, Campanellák, Servétek ezreinek sírja, a Galileik esküje tanúskodik róla. Mikor a tudás erősebb az egyháznál, megússzák az átokkal, mint Descartes, Spinoza. De műveik elégetése azt a vágyat tükrözi, hogy őket is máglyára juttassák. Íme a vallás ítélete. De nem a miénk. Mi tiszteljük a mindenkori Lucifereket. Nem taszítjuk ki őket a mennyországból. Ellenkezőleg.

De: Lucifer – a fényt hozó mégis a tagadás szelleme. Lehetséges lenne? Kétségtelen, hogy nem minden tagadás hoz fényt. Csak a luciferi. Mert nemcsak nevében hozza a fényt, nemcsak szimbolikusan nyújtja a tudás almáját. A Tragédia színein véges-végig újra és újra megteszi. Ádám mindenkori hitével mindig a valóságot szegezi szembe. Az egyiptomi jelenetben a dicsvággal „a gyöngye szellőt”, „mely körülenyelg”-i, meg a múmia látványát.

Tankréd keresztény hitével, a szent tanokkal éppen e tanok jövőjét:

...őrültség, vagy békó lesz belőle.

És így tovább végig. Mindig a valóságot. S mi ez, ha nem maga a tudás? Hisz a valóság felismerése, ismerete ez.

Lucifer azonban azzal, hogy a hitet elbuktatja, nemcsak beteljesíti a tragédiát, de kiutat is mutat!

Egyetlen kiút lehet a tragédiából, s ez nem az „... ember küzdj és bízza bízzál”.

Az isteni szótát a hit mellé a vakságot helyezi védőként. A reménytelenséget állandósítja. A hit világból kell kitörnie Ádámnak, az Embernek, az Istennek. Itt pedig semmilyen isten, sem égi, sem földi nem segíthet, csak az a szellem, amely a hitet tagadja meg, s helyette tudást kínál és ad. A hit és tudás harcát felölelő oldal azonban csak egyik elem. Van másik is. Ha a tudás legyőzte a hitet, akkor is megmarad a tagadás szelleme mint fényt hozó. Minden tudás ugyanis amellel, hogy állítás, tagadás is. Kettős tagadás. A hit tagadása mellett a tudásé is, más ismeretnek, ezen belül a régi ismeretnek a tagadása, minden új ismeret szülője tehát. Még akkor is, ha olyan területre tör be, amelyről az idáig ismeret sem volt. Akkor tudniillik azt tagadja, hogy arról semmit sem tudunk. Tagadás nélkül tehát nincs tudás, nincs előrehaladás. A befogadott tudás azonban mindinkább elveszti a tagadás jellegét, mert az, amit tagadott, elvész a feledés homályában. Az új tudásnál meg éppen a tagadás a legélesebben jelentkező oldal: ezért az új tudás különösen éles tagadás. A tudás haladása maga a tagadás. Így a tagadásmentes tudás csak a tudás hullája, ahogy általában az állandóan meg nem újuló tudás halott. A tudás hullája pedig pont olyan mérgező, mint a fizikai hulla. Csak eltemetni lehet, feltámasztani vagy az oszlástól megóvni soha. Eltemetni pedig annyi, mint megtagadni. Persze ezt a tagadást a mindennapi életben az ember úgy használja, mint Jourdain úr a prózát. De aki a tudást magasabb síkon, elméleti vonalon is előre akarja vinni, annak tudatosan kell rombolnia. Az építés

előfeltétele ez. (Nem véletlen, hogy a modern filozófia éppen a tagadás elvének a hirdetésével kezdte: Descartes egyetemes és módszeres kételkedésével.)

De nem csak a tudás számára nincs haladás tagadás nélkül. Ádám számára sincs. Még ő sem lendülne mindig új utakra, ha Lucifer nem mutatná meg neki a valóságot. Lucifer ezért mint a tagadás szelleme minden haladásnak a magva. Hogy ez így van, azt ma mindenki tudja. De Madáchnak éppen egyik legnagyobb érdeme, hogy meglátta, vagy megsejtette száz évvel ezelőtt, s hogy művének egyik rejtettebb, mégis főeleme éppen ez. S mi más ez, mint dialektika? A dialektikusság azonban olyan jellemzője a műnek, mely túlmegy Lucifer szerepén. Lucifer csak egyik része. Részletesebb elemzés kimutathatná, hogy Madách mennyivel többet s mélyebben látott, mint korának talán legjobb magyar bölcselei is. [...]

(1957. 8.)

SZILÁGYI DOMOKOS

A halál árnyéka

Rekviem

(Részlet)

AZ ŐZ-SZEMŰ LÁNY

*Ezer urnában szertehordva,
mindenhol vannak hamvaink.
(Ismeretlen költő)*

Szerettem egy őz-szemű lányt,
a haja: dióbarna láng,
medencéjén fény-gyerekek
hancúroztak és visongáltak –
olyan volt, mint egy üdítő,
pihentető, csöndes vasárnap.

Szerettem egy őz-szemű lányt;
a Tiergartenben fagyaltot ettünk,
s a Kuznyeckij Moszton söröztünk,
s sétáltunk a Luxembourg-kertben
és csókolóztunk és nevtünk,
s a Svábhegyen, a kisdud szélben
szomjas szemmel néztünk az eltűnt
felhők után – de újak jöttek
s olyanná vált az ég, akár egy
elborult tekintet,
és többé nem nevtünk.

Szerettem egy őz-szemű lányt,
a haja: dióbarna láng,
még most is éget, ha a távol-
barna dombokról énfelém int,
s ő szól az akác illatából,
s zubog az idő, mint a vérünk.

Szerettem egy őz-szemű lányt,
ki eltűnt, mint a szelíd felleg,
és én hiába szólítom,
mert a felhők sosem felelnek,